TRANSFORMACJE PRAWA PRYWATNEGO
2/2026 ISSN 1641–1609

MACIEJ KALIŃSKI*

CHARAKTER PRAWNY ŚWIADCZENIA WYRÓWNAWCZEGO DLA BYŁEGO AGENTA**

1. UWAGI WSTĘPNE

Problem charakteru prawnego roszczenia o świadczenie wyrównawcze, a jeszcze bardziej samego świadczenia nie został w sposób definitywny opracowany w polskim piśmiennictwie. Co więcej, mimo uregulowania w prawie europejskim, trudno doszukać się jednoznacznych i niedających się zakwestionować kwalifikacji tego świadczenia w orzecznictwie i piśmiennictwie zagranicznym.

Samo wyrównanie, chociaż pierwotnie wywodzi się z § 89b HGB, przeszło przedziwną historię: na tym unormowaniu wzorowano regulację art. 17 dyrektywy 86/653 z 18 grudnia 1986 r., ale sam § 89b HGB musiał zostać znowelizowany po orzeczeniu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej[1], stwierdzającym jego niezgodność z dyrektywą. W tej sytuacji trudno się dziwić niewypracowaniu jednolitego stanowiska co do charakteru świadczenia wyrównawczego.

Tymczasem wyjaśnienie tej problematyki jest konieczne, aby rozstrzygać wątpliwe kwestie szczegółowe w praktyce stosowania art. 764^3 k.c. Dotyczy to przykładowo dochodzenia wyrównania przez spadkobierców agenta, gdy stosunek agencji wygasł w chwili śmierci agenta: czy dziedziczą oni prawo agenta o charak-

* *Autor jest profesorem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego; ORCID: 0000-0002-8770-6705.*

** Artykuł powstał w ramach wykonania projektu finansowanego przez Deutsch-Polnische Wissenschaftsstiftung (DPWS) nr 100-2023-00062.

[1] Wyrok TSUE z 26 marca 2009 r., C-348/07, pkt 23–25. Orzeczenie to doprowadziło do zmiany § 89b HGB z dniem 5 sierpnia 2009 r., którą zaprzestano bezwzględnie wymagać utraty prowizji *sensu stricto* od roszczącego. Zmiana ta ma znaczenie dla przypadków, gdy o takiej utracie nie może być mowy — np. w razie ustania agencji wskutek zgonu agenta.

terze odszkodowawczym, czy też jest to ich własne prawo, jedynie pośrednio związane z dziedziczeniem. Wskazać tu też trzeba jeszcze istotniejszy problem stosunku wyrównania do odszkodowania należnego być może agentowi w związku ze stosunkiem agencji (na innej podstawie prawnej niż art. 764^3 k.c.), o czym będzie jeszcze mowa niżej. Artykuł niniejszy stanowi zachętę do poważniejszej dyskusji na temat charakteru świadczenia wyrównawczego. Jego zadaniem jest przede wszystkim falsyfikacja intelektualna pojawiających się nieraz efemerycznie koncepcji. Formułuję również propozycję rozwiązania problemu, która jednak wymaga dalszych studiów.

Obszerne uregulowanie art. 764^3 k.c. w § 1 nadaje byłemu agentowi skierowane względem dającego zlecenie roszczenie o świadczenie wyrównawcze, jeżeli w czasie trwania umowy agencyjnej agent pozyskał nowych klientów lub doprowadził do istotnego wzrostu obrotów z dotychczasowymi klientami, a dający zlecenie nadal — po ustaniu umowy — czerpie znaczne korzyści z umów z tymi klientami. Jest ono uwarunkowane względami słuszności, co stanowi rzadkość w reżimie zobowiązań umownych. Paragraf 2 daje pewne wskazówki co do górnej granicy tego świadczenia, zaś trzeci przewiduje możliwość dochodzenia na zasadach ogólnych odszkodowania przez agenta, który uzyskał wyrównanie. Z kolei w § 4 przewidziano uprawnienie do dochodzenia tego świadczenia przez spadkobierców agenta, a § 5 ogranicza jego realizację roczną prekluzją, wymagając zgłoszenia żądania wobec dającego zlecenie w tym terminie.

Ratio legis przyznania roszczenia o świadczenie wyrównawcze leży między innymi w pozostawaniu w gestii zleceniodawcy wartości jego przedsiębiorstwa, do której przyczynił się roszczący agent[2]. Stanowisko doktryny co do charakteru świadczenia wyrównawczego jest wyjątkowo niejednolite[3]. Wymienia się, nieraz bez żadnej argumentacji, konstrukcje: odszkodowania[4], wynagrodzenia[5], bezpodstawnego wzbogacenia, świadczenia zastępczego[6] czy premii towarzyszącej

[2] E. Rott-Pietrzyk (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2018, s. 906, nb 248.

[3] *Ibidem*, s. 907, nb 251.

[4] Dotychczas m.in. M. Kaliński (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, W. Kocot, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2023, s. 291, nb 332. Koncepcja ta była niegdyś popularna w Niemczech, Belgii i Austrii — E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie wyrównawcze przysługujące agentowi — nowa instytucja w prawie polskim*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2004, z. 3, s. 778. Przemawiała za tym redakcja § 89b HGB (przed zmianą z 2009 r.), wymagającego bezwzględnie utraty prowizji analogicznej do przypadku *lucrum cessans*.

[5] Np. K. Topolewski: *Zasądzenie odpowiedniej sumy świadczenia wyrównawczego po rozwiązaniu umowy agencyjnej. Glosa do wyroku SN z 29 września 2011 r., IV CSK 650/10*, Monitor Prawniczy 2013, nr 22, s. 1220; D. Bucior (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 764^3, nb 46. W piśmiennictwie niemieckim np. H. Liesesang: *Der Ausgleichsanspruch des Franchisenehmers analog § 89b HGB*, Baden-Baden 2021, s. 149.

[6] T. Dybowski, A. Pyrzyńska (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, s. 224, nb 22 — krytykę przeprowadza I. Mycko-Katner: *Charakter (natura) świadczenia wyrównawczego w umowie agencyjnej* (w:) *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. J. Haberko, A. Olejniczaka, A. Pyrzyńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015, s. 535.

wynagrodzeniu w stosunku pracy[7], ale też wyraźnie się je kwestionuje[8]. Niestety, niczego nie wyjaśnia też uznanie, że mamy tu do czynienia z konstrukcją *sui generis*[9].

Zagadnienie to jest jednak w szczególności kluczowe dla określenia stosunku między roszczeniem o świadczenie wyrównawcze a roszczeniami odszkodowawczymi. Odrzucenie odszkodowawczego charakteru świadczenia wyrównawczego prowadzi bowiem do postawienia pod znakiem zapytania możliwości stosowania w ramach jego wyliczania mechanizmu *compensatio lucri cum damno* (tzw. zarachowania)[10]. Uważam natomiast, że odesłanie do słuszności w art. 764^3 § 1 zdanie drugie k.c. nie powinno w żaden sposób wpływać na wynik ewentualnego zastosowania go. Innymi słowy, gdyby dojść do przekonania o konieczności zarachowania, nie powinniśmy modyfikować jego wyniku ze względu na słuszność, jak gdyby wyłączając spod zarachowania jakąś część wyrównania, która według ogólnych zasad rządzących zarachowaniem powinna mu podlegać.

Niestety, w ustaleniu charakteru świadczenia wyrównawczego na gruncie art. 17 dyrektywy, a zarazem prawa polskiego, nie pomaga analiza sformułowań użytych w dyrektywie w innych językach niż polski. O ile co do odszkodowania nie rodzą one wątpliwości (*la réparation du préjudice*, *compensation for the damage*, *Schadensersatz*), o tyle razem wzięte pojęcia *indemnité*, *indemnity* oraz *Ausgleich* nie dają jednoznacznego wyniku. Można z nich bowiem wyczytać — w dwóch pierwszych przypadkach — wariant sprzyjający odszkodowawczemu charakterowi świadczenia wyrównawczego, jak też w wersji niemieckiej — „wyrównanie", które *per se* nic nie wyjaśnia.

---

[7] I. Mycko-Katner: *Charakter*..., *op. cit.*, s. 542–544.

[8] E. Rott-Pietrzyk: *Umowa agencyjna po nowelizacji*, Kraków 2001, s. 223; E. Rott-Pietrzyk (w:) *Prawo zobowiązań*..., *op. cit.*, s. 907, nb 251, przyp. 691 i przytoczone tam stanowiska L. Ogiegły, T. Wiśniewskiego; E. Rott-Pietrzyk: *Komentarz do Dyrektywy Rady nr 86/653 z 18 grudnia 1986 roku w sprawie harmonizacji praw państw członkowskich dotyczących niezależnych agentów handlowych*, Problemy Prawne Handlu Zagranicznego 2000, nr 19–20, s. 282; frontalnie uzasadnienie wyroku SN z 29 września 2011 r., IV CSK 650/10, OSNC 2012, nr 4, poz. 51, s. 66; I. Mycko-Katner: *Charakter*..., *op. cit.*, s. 531; W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 79. Wyraźnie przeciw odszkodowaniu, wynagrodzeniu i bezpodstawnemu wzbogaceniu wyrok SA w Warszawie z 28 marca 2019 r., VII AGa 1132/18, LEX. Przeciw koncepcji wynagrodzenia za pracę, a za koncepcją udziału w korzyściach i rekompensatą utraty wynagrodzenia (*sic!*) wyrok SA w Łodzi z 28 września 2016 r., I ACa 292/16, LEX. Przeciw odszkodowaniu, bezpodstawnemu wzbogaceniu i charakterowi socjalnemu — D. Bucior (w:) *Kodeks*..., *op. cit.*, art. 764^3, nb 3 i n.; E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie*..., *op. cit.*, s. 780 i n. (także przeciw koncepcji wynagrodzenia). Przeciw odszkodowaniu K. Szczepanowska-Kozłowska: *Glosa do wyroku SN z 8 listopada 2005 r., I CK 207/05*, Glosa 2006, nr 4, s. 54, przeciw charakterowi socjalnemu — *ibidem*, s. 55.

[9] Tak wyrok SN z 29 września 2011 r., IV CSK 650/10, OSNC 2012, nr 4, poz. 51; E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie*..., *op. cit.*, s. 780 i n. — autorzy ci jednak wskazują, że wyrównanie jest świadczeniem „za stworzenie grupy klientów", co w istocie zbliża się do koncepcji wynagrodzenia albo wydania korzyści. Trafna i zbyt łagodna krytyka dokonana przez I. Mycko-Katner: *Charakter*..., *op. cit.*, s. 538.

[10] Wprost wyrok SA w Krakowie z 17 lipca 2014 r., I ACa 648/14, LEX. Zob. też I. Mycko-Katner: *Charakter*..., *op. cit.*, s. 536.

2. KONCEPCJA ODSZKODOWAWCZA

Podejmijmy próbę dogmatycznej rekonstrukcji charakteru prawnego roszczenia o świadczenie wyrównawcze. Sądzę, że w zakresie koncepcji odszkodowawczej kluczowe znaczenie należy przyznać sformułowaniom dyrektywy, w szczególności wskazaniu korzyści dającego zlecenie jako jednego z kryteriów wymiaru świadczenia[11], a także konstrukcji uprawnienia spadkobierców z § 4 do uzyskania świadczenia wyrównawczego również w sytuacji, gdy agencja ustała wskutek śmierci agenta.

Pojęcie „rekompensata za straty agenta odpowiadające okresowi po rozwiązaniu umowy agencyjnej" występuje w wyroku TSUE z 23 marca 2023 r.[12] jako wskazanie charakteru świadczenia wyrównawczego w zestawieniu z uregulowaniem art. 17 ust. 3 dyrektywy. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej zaznacza tożsamą funkcję roszczeń z art. 17 ust. 2 i ust. 3, a świadczenie z ust. 3 wyraźnie określono już w dyrektywie jako odszkodowanie[13].

Krytyka koncepcji odszkodowawczej może być dokonywana z różnych perspektyw[14]. Należy zacząć od braku szkody w sytuacjach, do których miałaby być stosowana dyspozycja art. 764^3 k.c. W razie kończącej agencję śmierci agenta, za którą przecież — tak zakładam — nie odpowiada dający zlecenie, budowanie stanu hipotetycznego jest pozbawione sensu. Skoro dający zlecenie nie odpowiada za zgon agenta, nonsensowne stają się analizy, jaką szkodę wywołał sam zgon, ponieważ nie da się jej wykazać z użyciem metody dyferencyjnej. Brakuje tu bowiem zdarzenia szkodzącego, którego skutki obciążałyby dającego zlecenie.

Mimo to nie budzi wątpliwości, że korzyści uzyskiwane przez zleceniodawcę po śmierci agenta powinny przypaść w jakiejś części jego spadkobiercom. W mojej ocenie występują oni w opisanej wyżej sytuacji w ramach prawa własnego, a nie nabytego w spadku, ponieważ do momentu zgonu prawo takie nie należy do majątku agenta. Z tego też powodu spadkobiercy nie dziedziczą jakiejś postaci odszkodowania po agencie[15], a zarazem nie doznają przecież żadnej własnej szkody. Można by próbować bronić poglądu, że dziedziczą oni sytuację prawną prowadzącą do nabycia prawa do wyrównania[16], jednak samo to prawo musiałoby być uzna-

[11] Wyrok SA w Warszawie z 9 sierpnia 2012 r., VI ACa 1009/10, LEX, wskazuje udział w korzyściach zleceniodawcy jako argument za odrzuceniem odszkodowawczej natury wyrównania.

[12] Wyrok TSUE z 23 marca 2023 r., C-574/21, pkt 49 uzasadnienia z powołaniem na wyrok z 19 kwietnia 2018 r., C-645/16.

[13] Podobnie K. Topolewski: *Zasądzenie odpowiedniej sumy świadczenia wyrównawczego po rozwiązaniu umowy agencyjnej: glosa*, Monitor Prawniczy 2013, nr 22, s. 1220.

[14] Por. I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 535 i n., która przywiązuje wagę do uznania przez siebie świadczenia wyrównawczego za **wzajemne** w stosunku do świadczenia spełnianego przez agenta w trakcie trwania umowy, przez co nie może ono być świadczeniem odszkodowawczym. Podobnie T. Wiśniewski: *Umowa agencyjna według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2001, s. 59, 163.

[15] Spadkobiercy dziedziczą natomiast roszczenie o wyrównanie przysługujące byłemu agentowi w sytuacji, gdy zmarł on po ustaniu agencji.

[16] W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2025, art. 922, pkt 333–335.

ne według omawianej w tym punkcie koncepcji za uprawnienie odszkodowawcze. W istocie zatem nie ma znaczenia rozstrzygnięcie, czy chodzi o prawo własne spadkobierców, czy też składnik spadku, bowiem w obu wariantach musimy mieć do czynienia z postacią odszkodowania. A właśnie określenie, na czym polega szkoda, stanowi tu największą trudność.

Sytuacja przedstawia się podobnie w przypadku wyrównania służącego w razie zwyczajnej ekspiracji umowy. Trudno doszukiwać się tu jakiejkolwiek szkody byłego już agenta. Sytuacje tego rodzaju, w których mamy do czynienia z wygaśnięciem stosunku agencji zgodnie z jego treścią, czynią koncepcję odszkodowawczą niestosowalną do każdego przypadku wyrównania. Trudno mówić tu w szczególności o szkodzie przyszłej (abstrahując od kwestii trafności objęcia jej obowiązkiem naprawienia)[17] czy utraconych korzyściach — w odniesieniu do okresu po wygaśnięciu wskutek jej wykonania.

Przekreśla to uniwersalną, **konstrukcyjną** — czyli jedyną możliwą — poprawność koncepcji odszkodowawczej, w każdym razie z zastosowaniem metody dyferencyjnej. Wskazuje się, że praktyka wymiaru wyrównania nie bierze pod uwagę losów klienteli po ustaniu agencji, w szczególności niekorzystania z niej[18]. To także nie byłoby zgodne z zasadami ustalania odszkodowania. Dlaczego jednak niekorzystanie z klienteli nie daje podstaw do wyrównania, i to niezależnie od przyjmowanej koncepcji — wyjaśniono już wyżej.

Nie zasługuje także na podzielenie stanowisko niemieckiej judykatury podatkowej[19], zgodnie z którym roszczenie o świadczenie wyrównawcze z § 89b HGB, określone w wyroku jako „odszkodowanie", ma być równocześnie (*sic!*) roszczeniem o wynagrodzenie za usługi świadczone przed zakończeniem umowy i kontynuowane po jej zakończeniu (w drugim przypadku nie wskazano jednak, jakie to są usługi). Po pierwsze, odszkodowanie nie jest nigdy wynagrodzeniem za usługi. Roszczenie odszkodowawcze powstaje w następstwie jakichś zdarzeń dotyczących stosunku agencji (takich jak niewykonanie zobowiązania albo wypowiedzenie), ale niezależnie od roszczenia o wynagrodzenie[20], czyli w istocie o wykonanie zobowiązania z umowy agencji. Po drugie, były agent nie świadczy usług na rzecz zleceniodawcy po ustaniu stosunku agencji. Po trzecie, za usługi świadczone przed wygaśnięciem umowy agentowi należą się prowizje wynikające z umowy właśnie w ramach wspomnianego roszczenia o wykonanie zobowiązania, jak też z art. 761^1 k.c. Nie wchodzą one jednak w zakres świadczenia wyrównawczego, ponieważ nie są pochodną korzyści czerpanych przez zleceniodawcę po ustaniu agencji, a tego wymaga art. 764^3 § 1 k.c.

[17] M. Kaliński: *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021, s. 468–471.

[18] E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie…*, *op. cit.*, s. 777.

[19] Wyrok FG Nuernberg z 8 lipca 2020 r., 9 K 258/17, openJur 2020, 71511.

[20] W odmiennym kierunku — scalająco M. Grochowski: *Umowa agencyjna w orzecznictwie sądów powszechnych*, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne 2014/20, s. 362.

Wreszcie wskazać trzeba, choć nie jest to argument decydujący, że w dostępnym orzecznictwie polskiego Sądu Najwyższego nie znajdziemy wypowiedzi podzielających odszkodowawczy charakter wyrównania. Są natomiast stanowiska przeciwne, w których wyraźnie odrzuca się taką kwalifikację[21].

3. KONCEPCJA WYNAGRODZENIA

Także idea traktowania świadczenia wyrównawczego jako wynagrodzenia[22] nie wytrzymuje krytyki — w tym przypadku przede wszystkim z perspektywy ustawowo ujętego modelu wzajemności świadczeń w umowie agencyjnej. Trzeba podkreślić, że zapatrywanie to jest istotnie obecne w orzecznictwie niemieckim[23], ale moim zdaniem nie nadaje się do przeniesienia na grunt prawa polskiego.

Koncepcja świadczenia wzajemnego wymaga bowiem założenia, że świadczenia agenta w trakcie trwania stosunku agencji polegają między innymi na budowaniu bazy klientów. Tymczasem obowiązek takiego świadczenia nie wynika ani z umowy, ani z prawa pisanego, ani z ustalonych zwyczajów czy zasad współżycia społecznego. Niespójne zresztą z tym ujęciem pozostają analizy, co dzieje się po ustaniu agencji z wypracowaną przez agenta klientelą (jeśliby przyjąć, że była ona przedmiotem świadczenia agenta w ramach umowy agencji), jak też badanie rozwoju rzeczywistej sytuacji agenta — czy podjął pracę, ewentualnie czy w sytuacji gdy wypowiedział umowę z powodu wieku, byłby w stanie korzystać z wypracowanej przez siebie klienteli itp.[24] W mojej opinii są to okoliczności, które należałoby brać pod uwagę w razie opowiedzenia się za — zakwestionowanym już wyżej — odszkodowawczym charakterem wyrównania, ale nie w przypadku przyjęcia, że mamy tu do czynienia z wynagrodzeniem, ponieważ świadczenie wzajemne za zachowania agenta nie zależy od losów agenta po ustaniu umowy agencji.

[21] Wyrok SN z 29 września 2011 r., IV CSK 650/10, OSNC 2012, nr 4, poz. 51; wyrok SN z 8 listopada 2013 r., I CSK 712/12, OSNC-ZD 2015, nr 1, poz. 7.

[22] Źródła wskazuje I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 539, przyp. 53.

[23] I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 539, przyp. 54 i wskazane tam wyroki BGH: z 10 lipca 2002 r., VIII ZR 58/00, NJW-RR 2002, 1538; z 16 czerwca 2010 r., VIII ZR 259/09, NJW 2010, 3226. Zwłaszcza w drugim z wyżej wymienionych wyroków przedstawiono obszerne orzecznictwo BGH. Wskazano w nim zarazem, że przy wyrównaniu nie mamy do czynienia z czystą postacią roszczenia o wynagrodzenie, ponieważ roszczenie angażuje też komponent słusznościowy. Do wyroku w sprawie VIII ZR 259/09 odwołują się następujące orzeczenia: LG Hamburg w wyroku z 22 marca 2013 r., 418 HKO 97/10, ECLI:DE:LGHH:2015:1113.418HKO91.14.00; OLG Düsseldorf w wyroku z 29 marca 2012 r., I-16 U 199/10, openJur 2012, 85746; OLG Karlsruhe w wyroku z 14 lipca 2017 r., 9 U 9/15, BB 2017, 2946; OLG München w wyroku z 22 lutego 2024 r., 23 U 7165/21, NJW-RR 2024, 847; OLG Köln w wyroku z 17 października 2014 r., I-19 U 81/11, openJur 2015, 3551; LG Hamburg w wyroku z 16 czerwca 2023 r., 418 HKO 30/21, ECLI:DE:LGHH:2023:0616.418HKO30.21.00; AG Köln w wyroku z 5 listopada 2020 r., 125 C-302/20, openJur 2020, 76807. Jako przeważającą w nauce niemieckiej (jeszcze przed nowelizacją z 2009 r.) koncepcję tę trafnie uznają E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie…*, *op. cit.*, s. 778 i n.

[24] Na takie analizy wskazują E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie…*, *op. cit.*, s. 777.

Inaczej byłoby w razie wyraźnego ujęcia w umowie budowy renomy, klienteli i *goodwill* zleceniodawcy przez agenta za jego świadczenie za osobnym wynagrodzeniem, które mogłoby stanowić rodzaj dodatkowej prowizji dla agenta. Umówienie takich świadczeń z pewnością przemawiałoby za ostrożnym podejściem do ustalania wymiaru świadczenia wyrównawczego dla byłego agenta w ramach przesłanki względów słuszności. Chociaż zarazem tego rodzaju umowa na pewno **nie byłaby umową agencji**, ponieważ budowa bazy klientów, renomy czy *goodwill* nie stanowi przedmiotu umów agencyjnych; mogłaby natomiast stanowić przedmiot umowy mieszanej, w szczególności kombinowanej[25]. Wyłączałoby to z kolei świadczenia otrzymane w jej wykonaniu z podstawy ustalania limitu z art. 764^3 § 2 k.c.[26]

Za czynności określone w art. 758 k.c. agent zawsze otrzymuje wynagrodzenie, które na ogół ma charakter (w praktyce co najmniej) prowizji. Zasady jego ustalania są określone w umowie, ewentualnie wynikają z art. 758^1 k.c.[27] To jest kompletne wynagrodzenie za czynności agenta, nie stanowi go natomiast świadczenie wyrównawcze. Z chwilą właściwego uiszczenia tak określonego wynagrodzenia dający zlecenie staje się wolny w zakresie roszczenia o wynagrodzenie, w szczególności od uiszczania dalszych rzekomych jego składników w postaci świadczenia wyrównawczego.

Innymi słowy, jedyne wynagrodzenie w umowie agencji dotyczy kodeksowo określonych świadczeń agenta, wśród których nie ma tworzenia bazy klientów dla dającego zlecenie. Świadczenie wyrównawcze nie mieści się w tym modelu, ponieważ nie można go przyporządkować — według idei wzajemności z art. 487 § 2 k.c. — do świadczeń agenta objętych każdorazowo umową agencji[28].

Można twierdzić, że świadczenie wyrównawcze stanowi wynagrodzenie za budowanie pozycji rynkowej przedsiębiorstwa dającego zlecenie i w tym zakresie świadczenie agenta wykracza poza to, do czego jest zobowiązany na mocy umowy agencyjnej[29]. Tylko że w takim przypadku powinno ono być uregulowane poza przepisami o umowie agencyjnej. Ponadto trudno wskazać, na czym miałyby polegać czynności agenta w zakresie budowania *goodwill*, renomy i klienteli, co do których dający zlecenie miałby względem agenta **roszczenie o wykonanie** zobo-

[25] W ujęciu Z. Radwańskiego: *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 236, które prowadzi do uznania takich umów za nienazwane, ewentualnie pozwala na zastosowanie teorii absorpcji i poddanie ich reżimowi regulacyjnemu umowy agencyjnej — s. 242, zwłaszcza przyp. 137.

[26] W odmiennym kierunku I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 541. Autorka zwraca jednak uwagę, że uznanie świadczenia wyrównawczego za wzajemne nie przesądza automatycznie o tym, że jest ono zarazem wynagrodzeniem. Koncepcję odszkodowawczą kwestionują E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie…*, *op. cit.*, s. 780, 786.

[27] I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 544, uważa, że świadczenie wyrównawcze stanowi wynagrodzenie ze stosunku agencji. Autorka nie analizuje jednak obowiązków agenta dotyczących jego świadczenia wzajemnego, których wykonania mógłby żądać dający zlecenie, a które byłyby inne niż to, co wynika z określenia umowy agencyjnej w art. 758 k.c.

[28] W tym kierunku K. Kopaczyńska-Pieczniak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, s. 886.

[29] Tak K. Topolewski: *Zasądzenie odpowiedniej sumy…*, *op. cit.*, s. 1222.

wiązania, a które nie mieściłyby się w zakresie świadczeń z umowy agencyjnej ujętej w sposób wskazany w art. 758 k.c.

Nawiasowo warto także wspomnieć, że gdyby uznać, iż mamy do czynienia z wynagrodzeniem za świadczenie usług agenta, zmuszałoby to bezwzględnie do objęcia świadczenia wyrównawczego podatkiem VAT[30]. Jest to zrozumiałe, skoro usługa agenta tworzy wartość dodaną. Dominacja koncepcji wynagrodzenia w orzecznictwie niemieckim przekłada się wprost na konieczność uwzględniania podatku VAT w zasądzanej kwocie[31]. Natomiast aprobata modelu roszczenia o wydanie korzyści nie niesie za sobą tego rodzaju skutków cywilnoprawnych, ponieważ były agent nie musi w tym przypadku odprowadzić VAT-u od zasądzonej kwoty[32].

Argumenty krytyczne, dotyczące koncepcji wynagrodzenia, stosują się w pełni do zapatrywania, zgodnie z którym świadczenie wyrównawcze ma charakter premii stanowiącej część składową wynagrodzenia za pracę. Zachodzą tu pewne podobieństwa funkcjonalne[33], ale nie pozwalają one na stosowanie przepisów prawa pracy w przypadkach kwestyjnych dotyczących świadczenia wyrównawczego. W szczególności premia jako składnik wynagrodzenia za pracę daje się zawsze ściśle obiektywnie wyliczyć, czego na pewno nie można powiedzieć o świadczeniu wyrównawczym.

4. KONCEPCJA BEZPODSTAWNEGO WZBOGACENIA

Z kolei podniesiono także argumenty przeciw koncepcji bezpodstawnego wzbogacenia. Przy założeniu, że wyrównanie dla byłego agenta jest świadczeniem wzajemnym, nie byłoby możliwości poszukiwania po stronie byłego zleceniodawcy braku podstawy prawnej czerpania znacznych korzyści, a przez to również i tej ich części, która miałaby trafić do byłego agenta jako świadczenie wyrównawcze. Wobec tego nie zachodziłaby zasadnicza przesłanka przyjęcia, że stanowi ono szczególny przypadek zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia, do którego doszło po stronie zleceniodawcy[34].

[30] Por. dotycząca prowizji agenta interpretacja indywidualna z 30 lipca 2015 r., IPTPP2/4512-293/15-2/AJB — Dyrektor Izby Skarbowej w Łodzi, https://www.podatki.biz/artykuly/otrzymana-prowizja-a-opodatkowanie-vat_14_28713.htm (dostęp: 17.08.2024 r.).

[31] Wyrok BGH z 21 lipca 2016 r., I ZR 229/15, openJur 2018, 1499; OLG Monachium w wyroku z 3 maja 1995 r., 7 U 6148/93, VersR 1996, 1010; OLG Duesseldorf w wyroku z 15 listopada 2012 r., 16 U 47/11, openJur 2012, 131282.

[32] https://www.podatki.biz/artykuly/otrzymana-prowizja-a-opodatkowanie-vat_14_28713.htm (dostęp: 12.11.2024 r.) — pismo Dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej z 17 maja 2023 r., 0111-KDIB3-1.4012.209.2023.1.KO. Przeciw opodatkowaniu VAT ze względu na przyjęcie, że wyrównanie jest roszczeniem *sui generis* („świadczenie wyrównawcze jest bardzo specyficznym roszczeniem, niebędącym ani odszkodowaniem, ani wynagrodzeniem, lecz roszczeniem odrębnym") — pismo Dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej z 16 grudnia 2020 r., 0111-KDIB3-1.4012.719.2020.1.KO.

[33] Wskazuje je I. Mycko-Katner: *Charakter*..., *op. cit.*, s. 542.

[34] *Ibidem*, s. 537; por. K. Kopaczyńska-Piecznіak (w:) *Kodeks cywilny*..., *op. cit.*, s. 886.

Ponieważ jednak koncepcja świadczenia wyrównawczego jako wzajemnego, moim zdaniem, nie jest przekonująca, pozostaje ocena modelu bezpodstawnego wzbogacenia w oderwaniu od tej koncepcji. Uważam, że bezpodstawne wzbogacenie nie wchodzi tu w rachubę, ponieważ czerpanie korzyści po ustaniu agencji przez zleceniodawcę nie odbywa się kosztem byłego agenta, jak tego wymaga art. 405 k.c.[35]

Innymi słowy, trudno doszukiwać się tu najszerzej rozumianego zubożenia[36]. Agent nie świadczył zleceniodawcy zwiększenia bazy klientów, było to co najwyżej dalszą konsekwencją wypełniania obowiązku świadczenia wynikającego z umowy i polegającego na pośredniczeniu przy zawieraniu umów albo zawieraniu tych umów w imieniu zleceniodawcy, jak to definiuje art. 758 § 2 k.c.[37] A za te czynności był wynagradzany prowizją, nie zaś prowizją i czymś jeszcze, czyli świadczeniem wyrównawczym. Stąd nie można powiedzieć, że powiększenie bazy klientów po stronie dającego zlecenie dokonało się jego kosztem. Ponadto czerpanie korzyści stanowi rezultat dokonywania czynności prawnych z klientami zleceniodawcy, w związku z czym z pewnością trafiają one do majątku zleceniodawcy nie bez podstawy prawnej, jak tego wymagałoby bezpodstawne wzbogacenie[38].

5. KONCEPCJA WYDANIA KORZYŚCI

W przypadku przyjęcia za właściwy mechanizmu wydania korzyści przesłanki braku podstawy prawnej uzyskania wzbogacenia i zubożenia przestają być istotne. W tym właśnie wyraża się atrakcyjność przyjęcia konstrukcji wydania części korzyści dającego zlecenie dla wyjaśnienia mechanizmu wyrównania, że tego rodzaju ograniczenia, immanentne w bezpodstawnym wzbogaceniu, tu nie wystąpią[39]. Można obrazowo powiedzieć, że roszczenie o wydanie korzyści jest znacząco uproszczoną konstrukcyjnie postacią bezpodstawnego wzbogacenia[40]. Pozwala ono na dochodzenie wydania korzyści bez analiz zubożenia i podstawy prawnej uzyskania korzyści. Przeciwnie, korzyści te w analizowanym tu przypadku mają podstawę

[35] Podobnie K. Topolewski: *Zasądzenie odpowiedniej sumy…*, *op. cit.*, s. 1220.

[36] Abstrahując od dyskusji na temat zasadności konstruowania przesłanki roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia w postaci zubożenia. Przyjmuję w tym zakresie stanowisko P. Mostowika (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018, s. 266–268, nb 123, 127, 129, że dla bezpodstawnego wzbogacenia konieczne jest istnienie *in concreto* realnej możliwości uzyskania korzyści przez zubożonego.

[37] Podobnie I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 538.

[38] Tak też trafna krytyka w: E. Rott-Pietrzyk, W. Klyta: *Świadczenie…*, *op. cit.*, s. 780; I. Mycko-Katner: *Charakter…*, *op. cit.*, s. 537 i n.

[39] Oczywiście wydanie korzyści (jako ogólna rama konstrukcyjna) nie stanowi postaci wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy czy zwrotu pożytków, o których jest mowa w art. 224 § 2 k.c. Wykazuje ono natomiast pewne podobieństwa do roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia.

[40] Zob. szerzej J. Błeszyński: *Ochrona autorskich praw majątkowych (roszczenie o wydanie korzyści)*, Warszawa 1989, s. 80–100, który prowadzi analizę konstrukcyjną roszczenia o wydanie korzyści, porównując je z przesłankami uzasadniającymi roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia.

prawną i już z tego powodu nie nadają się do objęcia ich roszczeniem z bezpodstawnego wzbogacenia, o czym była dopiero co mowa.

Jak dotąd w polskim porządku prawnym roszczenie o wydanie korzyści stanowi zawsze konsekwencję zachowań bezprawnych po stronie dłużnika. Mogą one polegać na naruszeniu praw wyłącznych, prawa do firmy czy *know-how* (art. 72^1 § 2 k.c.)[41]. Z tą okolicznością łączy się funkcja klasycznego roszczenia o wydanie korzyści polegająca na pozbawieniu dłużnika tego, co uzyskał dzięki swemu bezprawiu. Na pewno nie w każdym przypadku wyrównania wchodzi ona w rachubę, co każe skoncentrować się na drugiej funkcji wydania korzyści — uzyskaniu przez agenta tego, czym wzbogacił się dający zlecenie, korzystając z działalności agenta już po ustaniu agencji. Ten argument funkcjonalny ma istotne znaczenie konstrukcyjne przy rozważaniu prezentowanej tu idei. Charakter roszczenia o wyrównanie jako wydania korzyści musiałby być rozumiany w ten sposób, że chodzi w nim o wydanie roszczącemu części korzyści dającego zlecenie uzyskanych dzięki staraniom agenta. Jaka to część, pozostaje do oceny sądu — co oczywiście zniechęca do zgłaszania takich roszczeń — ale bywa to wskazywane jako mankament wydania korzyści i w przypadkach, gdy przedmiot roszczenia wydaje się podlegać większej łatwości arytmetycznego ustalenia — na przykład na gruncie art. 72^1 k.c.[42]

Stanowi rzecz niezwykle charakterystyczną, że problem określenia rozmiaru udziału agenta w korzyściach zleceniodawcy jest tożsamy z problemem określenia, w jakim zakresie korzyści z naruszenia praw wyłącznych pochodzą z tego naruszenia, a w jakim są wynikiem innych czynników, w szczególności leżących po stronie naruszyciela[43]. Ta tożsamość w mojej ocenie także silnie przemawia za zastosowaniem do wyrównania mechanizmu roszczenia o wydanie korzyści. Ujęcie kategorii klientów w § 1 zdanie pierwsze szersze, niż to daje podstawy do wypłaty prowizji w trakcie trwania stosunku agencji, nie stanowi przeszkody do takiego zabiegu, ponieważ w każdym przypadku chodzi o udział w części korzyści z umów z klientami, czyli w obrocie. A samo wskazanie kategorii umów, które uwzględniamy przy ustalaniu wyrównania, jest jedynie wyrazem aktualnej woli prawodawcy.

Limit z § 2 stanowi czynnik ograniczający te korzyści, oczywiście w sposób charakterystyczny tylko dla świadczenia wyrównawczego, a nie dla każdego roszczenia o wydanie korzyści istniejącego w naszym prawie. Stąd jego funkcję można ująć jako nałożenie jakby „z zewnątrz" na korzyści zleceniodawcy czerpane po ustaniu stosunku agencji, już po ich określeniu (przypomnijmy, że limit ten stosu-

[41] W przypadku nieuczciwej konkurencji ustawa w art. 18 ust. 1 pkt 5 posługuje się pojęciem „bezpodstawnie uzyskanych korzyści" i odsyła do przepisów ogólnych, co K. Szczepanowska-Kozłowska uznaje za obejmujące wymaganie zubożenia — E. Nowińska, K. Szczepanowska-Kozłowska: *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 18, nb 80.

[42] J. Grykiel, A. Olejniczak: *Roszczenie o wydanie korzyści z art. 72^1 k.c.*, Państwo i Prawo 2025, z. 4, s. 13, 15.

[43] Problem ten występuje i przy bezpodstawnym wzbogaceniu, z tym że tam jego znaczenie maleje ze względu na wymaganie zubożenia.

jemy na ostatnim etapie obliczania wyrównania). W związku z tym jego istnienie i aplikacja, chociaż w każdym przypadku kształtują mechanizm ustalania rozmiaru wyrównania, nie wpływają na analizy dotyczące natury wyrównania na wcześniejszych etapach tego ustalania.

6. PODSUMOWANIE

Świadczenie wyrównawcze dla byłego agenta należy kwalifikować przede wszystkim jako roszczenie o wydanie części korzyści uzyskiwanych przez dającego zlecenie po ustaniu agencji, a nie jako odszkodowanie, wynagrodzenie lub zwrot bezpodstawnego wzbogacenia. Taką kwalifikację najlepiej tłumaczy *ratio legis* świadczenia: agent przyczynił się do wartości przedsiębiorstwa zleceniodawcy, więc ma prawo do udziału w korzyściach z obrotu generowanego przez klientelę już po zakończeniu umowy.

Koncepcja odszkodowawcza nie jest właściwa, ponieważ w typowych stanach (ekspiracja, śmierć agenta) brak zdarzenia szkodzącego i szkody mierzonej metodą dyferencyjną; spadkobiercy dochodzą wyrównania z prawa własnego, a nie jako „dziedzice szkody". Koncepcja wynagrodzeniowa również nie przystaje: art. 758 k.c. nie czyni z budowania klienteli (czy *goodwill*) odrębnego obowiązku agenta, a prowizja wyczerpuje wynagrodzenie za jego wszystkie usługi. Przyjęcie koncepcji wynagrodzeniowej sztucznie rodziłoby obowiązek VAT, którego nie ma przy wydaniu korzyści. Bezpodstawne wzbogacenie z kolei także nie pasuje, bo po stronie byłego agenta nie występuje zubożenie, a korzyści zleceniodawcy wynikają z ważnych umów z klientami, zatem nie można powiedzieć, że uzyskuje je bez podstawy prawnej.

W modelu wydania korzyści kluczowe jest określenie udziału agenta w korzyściach zleceniodawcy po ustaniu agencji (z analogią do wyodrębniania zysku naruszyciela w prawach wyłącznych), przy czym limit z art. 764^3 § 2 k.c. działa jako zewnętrzne, końcowe ograniczenie i nie przesądza o naturze roszczenia. Kryterium słuszności z art. 764^3 § 1 zdanie drugie k.c. nie powinno modyfikować zastosowania ewentualnego zarachowania.

BIBLIOGRAFIA

Błeszyński J.: *Ochrona autorskich praw majątkowych (roszczenie o wydanie korzyści)*, Warszawa 1989.

Borysiak W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2025.

Bucior D.: *Podstawy nadzwyczajnego wypowiedzenia umowy agencyjnej a okoliczności decydujące o roszczeniu wyrównawczym agenta* (w:) *Prawo handlowe*

XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji, pod red. M. Modrzejewskiej, Warszawa 2010.
Bucior D. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 764^3.
Czachórski W., Brzozowski A., Safjan M., Skowrońska-Bocian E.: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002.
Dybowski T., Pyrzyńska A. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020.
Grochowski M.: *Umowa agencyjna w orzecznictwie sądów powszechnych*, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne 2014, nr 20.
Grykiel J., Olejniczak A.: *Roszczenie o wydanie korzyści z art. 72^1 k.c.*, Państwo i Prawo 2025, z. 4.
Kaliński M.: *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021.
Kaliński M. (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, W. Kocot, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2023.
Kopaczyńska-Pieczniak K. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014.
Liesesang H.: *Der Ausgleichsanspruch des Franchisenehmers analog § 89b HGB*, Baden-Baden 2021.
Mazur P.: *Roszczenie dystrybutora o świadczenie wyrównawcze po rozwiązaniu umowy dystrybucji w prawie niemieckim oraz Projekcie Wspólnej Ramy Odniesienia (DCFR)*, Transformacje Prawa Prywatnego 2016, nr 2.
Mycko-Katner I.: *Charakter (natura) świadczenia wyrównawczego w umowie agencyjnej* (w:) *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. J. Haberko, A. Olejniczaka, A. Pyrzyńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015.
Mostowik P. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018.
Nowińska E., Szczepanowska-Kozłowska K.: *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2022.
Radwański Z.: *Teoria umów*, Warszawa 1977.
Rott-Pietrzyk E.: *Komentarz do Dyrektywy Rady nr 86/653 z 18 grudnia 1986 roku w sprawie harmonizacji praw państw członkowskich dotyczących niezależnych agentów handlowych*, Problemy Prawne Handlu Zagranicznego 2000, nr 19–20.
Rott-Pietrzyk E.: *Umowa agencyjna po nowelizacji*, Kraków 2001.
Rott-Pietrzyk E. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2018.
Rott-Pietrzyk E., Klyta W.: *Świadczenie wyrównawcze przysługujące agentowi — nowa instytucja w prawie polskim*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2004, z. 3.
Szczepanowska-Kozłowska K.: *Glosa do wyroku SN z 8 listopada 2005 r., I CK 207/05*, Glosa 2006, nr 4.

Topolewski K.: *Zasądzenie odpowiedniej sumy świadczenia wyrównawczego po rozwiązaniu umowy agencyjnej. Glosa do wyroku SN z 29 września 2011 r., IV CSK 650/10*, Monitor Prawniczy 2013, nr 22.
Wiśniewski T.: *Umowa agencyjna według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2001.

Słowa kluczowe: umowa agencyjna; były agent; świadczenie wyrównawcze na rzecz byłego agenta; korzyści zleceniodawcy; zwrot zysków.

MACIEJ KALIŃSKI

THE LEGAL NATURE OF COMPENSATORY PERFORMANCE FOR A FORMER AGENT

S u m m a r y

The article examines the legal nature of compensatory performance under Article 764^3 of the Polish Civil Code, which may be claimed after the termination of the agency contract. It argues that this claim should be classified neither as damages, nor as remuneration, nor as unjust enrichment. Instead, compensatory performance for a former agent is best understood as a claim for the surrender of a portion of the gains obtained by the principal from contracts with clients acquired or significantly developed by the agent.

The article discusses the equitable principle, the statutory cap based on the agent's remuneration, the legal position of the former agent's heirs, and the relationship between compensatory performance and compensation under the general rules of liability. It also draws on EU law and German legal concepts to demonstrate that this qualification best reflects the agent's contribution to the value of the principal's enterprise.

Key words: agency contract; former agent; compensatory performance for a former agent; principal's gains; surrender of gains.